URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO
DEPARTAMENT TURYSTYKI
10-052 Olsztyn,
ul. Mariańska 3
T: +48 89 521 69 00
E: dt@warmia.mazury.pl
W: www.warmia.mazury.pl

Realizacja wydawnicza:
Drukarnia "Janter"
11-300 Biskupiec
ul. Chrobrego 41
tel. +48 89 715 51 13

Olsztyn 2016

ISBN 978-83 -942206-5-5

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Szlak Kopernikowski

w województwie warmińsko-mazurskim

www.mazury.travel

Mikołaj Kopernik na Warmii

Mikołaj Kopernik – litografia J. F. Piwarskiego, fot. arch. Wikimedia Commons

Łukasz Watzenrode, fot. arch. Wikimedia Commons

„Wstrzymał Słońce, ruszył Ziemię, polskie wydało go plemię" – napisał o wielkim uczonym poeta Jan Nepomucen Kamiński. Pozostawiając kwestię pochodzenia etnicznego Mikołaja Kopernika historykom, bez wątpienia można stwierdzić, że na swoją ojczyznę wybrał on Warmię, którą sam nazywał „odległym zakątkiem Ziemi" i „kraikiem na końcu świata". Z 70 lat życia spędził tutaj ponad 40.
Dzięki sformułowaniu teorii heliocentrycznej i innym osiągnięciom Kopernik na stałe zapisał się w historii nauki. Obecnie jego imię nosi otrzymany w 1996 r. pierwiastek, kratery na Księżycu i na Marsie oraz planetoida 1322. Na jego cześć nazwano górę i przełęcz na Spitsbergenie oraz rodzaj roślin z rodziny arekowatych (kopernicja).

Droga na Warmię wiodła przez Europę
Mikołaj Kopernik urodził się w 1473 r. w Toruniu, w rodzinie kupieckiej. Dzięki pomocy swojego wuja, biskupa warmińskiego Łukasza Watzenrode, zyskał możliwość studiowania sztuk wyzwolonych w Krakowie, prawa w Bolonii i medycyny w Padwie. Potem odbywał praktykę w kancelarii papieskiej w Rzymie i uzyskał tytuł doktora prawa kanonicznego w Ferrarze.
Funkcję kanonika kapituły warmińskiej uzyskał dzięki staraniom wuja w 1495 r., wtedy też po raz pierwszy odwiedził Lidzbark Warmiński. Potem powrócił na studia do Włoch. Na stałe przybył na Warmię w 1503 r. i mieszkał tutaj do końca życia, sprawując funkcje kanonika kapituły i administratora jej dóbr, zajmując się dyplomacją, ekonomią, medycyną i literaturą. A przede wszystkim – prowadząc nowatorskie badania astronomiczne i opracowując rewolucyjną teorię heliocentryczną.

Na dworze biskupa w Lidzbarku Warmińskim
Przez pierwsze lata Kopernik przebywał w lidzbarskim zamku, gdzie jako zaufany krewny pełnił obowiązki osobistego sekretarza i lekarza biskupa. W podziękowaniu za doznane dobrodziejstwa, zadedykował wujowi swoje pierwsze wydane drukiem dzieło: tłumaczenie z greki na łacinę tomu listów bizantyjskiego pisarza Teofilakta Symokatty.
W ramach obowiązków Kopernik towarzyszył biskupowi podczas zjazdów stanów pruskich, negocjacji polsko-krzyżackich i innych wydarzeń politycznych, doskonaląc swoje talenty dyplomatyczne. Równolegle prowadził badania astronomiczne, opracowując zarys teorii heliocentrycznej, który zawarł w „Komentarzyku".
Choć wuj widział w nim swojego następcę, Kopernik opuścił dwór biskupi w 1510 r., by objąć funkcje kanclerza i wizytatora dóbr kapituły we Fromborku. Tutaj spędził łącznie 29 lat, łącząc pracę w administracji z uprawianiem astronomii.

Po raz pierwszy we Fromborku i w Olsztynie
Na fromborskim Wzgórzu Katedralnym uczony zakupił basztę, do dzisiaj znaną jako Wieża Kopernika. Poza murami kompleksu nabył zaś kanonię, w której ogrodzie urządził stanowisko do prowadzenia obserwacji nieba (tzw. pavimentum). Obserwacje owe wykorzystywał m.in. przy pracach nad reformą kalendarza juliańskiego, do udziału w których zaprosili go uczestnicy soboru laterańskiego w 1513 r.

Talenty urzędnicze Kopernika zaowocowały powierzeniem mu przez kapitułę funkcji administratora jej dóbr, co wiązało się z przenosinami do Olsztyna. Z tutejszego zamku uczony zarządzał w latach 1516-19 posiadłościami w komornictwie olsztyńskim oraz pieniężnieńskim. Do jego obowiązków należało m.in. zasiedlanie wyludnionych wskutek działań wojennych wsi nowymi osadnikami, co wiązało się licznymi wyjazdami w teren. Świadectwem tych działań jest rękopis pt. „Lokacje łanów opuszczonych", w którym znalazły się zapisy dotyczące wizyt w 43 wsiach.
Na zlecenie kolejnego biskupa warmińskiego Fabiana Luzjańskiego w 1517 r. Kopernik napisał rozprawę o reformie pieniądza, którą dwa lata później rozwinął w traktat „Zasady bicia monety".

Twórca tablicy astronomicznej i obrońca miasta
Pamiątką pobytu uczonego w Olsztynie jest sporządzona jego ręką na ścianie zamkowego krużganka i częściowo zachowana tablica astronomiczna. Po krótkim pobycie we Fromborku, w 1520 r. Kopernik powrócił do Olsztyna, aby przygotować zamek i miasto do obrony przed spodziewanym atakiem Krzyżaków. Przyniosło to pożądany efekt w styczniu 1521 r., gdy odparto szturm zakonnego oddziału na mury miejskie w okolicach Furty Młyńskiej. W efekcie tego Kopernika okrzyknięto obrońcą Olsztyna.
Po zawieszeniu broni astronom opuścił miasto, ale w ciągu kolejnych 20 lat odwiedzał je jeszcze kilkakrotnie. M.in. w 1531 r. opracował tzw. „olsztyńską taksę chlebową", uzależniającą ceny chleba od cen zboża i innych kosztów.

Życie bogate w dokonania i kontrowersje
Od 1521 r. Kopernik pełnił kolejne ważne urzędy z ramienia biskupstwa i kapituły, a od 1525 – był odpowiedzialny za negocjacje z nowo powstałymi protestanckimi Prusami Książęcymi.
W tym okresie uczony nawiązał bliższe relacje z Anną, która potem (w 1529 r.) wyszła za fromborskiego mieszczanina i przyjęła jego nazwisko Schilling.
Krótko po ślubie kobieta opuściła jednak męża i ponownie zamieszkała u Kopernika. Upomnienia kolejnych dwóch biskupów warmińskich poskutkowały jej wyprowadzką od astronoma dopiero w 1539 r.
Kopernik wciąż prowadził badania nieba i pisał kolejne rozdziały swojego dzieła. Choć udostępniał zaufanym osobom swoje odkrycia, zwlekał z opublikowaniem księgi. Ukazała się ona pod tytułem „O obrotach sfer niebieskich" dopiero tuż przed śmiercią autora, która nastąpiła po długiej chorobie w maju 1543 r. Uczonego pochowano we fromborskiej katedrze.

Pamięć o Koperniku zachowana po wiekach
Poszukiwania grobu Kopernika rozpoczęły się w 2004 r. Na postawie DNA pobranego z włosa, zachowanego w księdze będącej niegdyś własnością astronoma, udało się zidentyfikować jego kości. W 2010 r. doczesne szczątki Kopernika powtórnie pochowano pod posadzką katedry we Fromborku.
Najsłynniejszego mieszkańca Warmii upamiętniono w regionie na różne sposoby. Przez miejsca związane z jego działalnością wiodą szlaki turystyczne: drogowy i pieszy, można je odwiedzać również podróżując rowerem, a nawet kajakiem. W budowlach fromborskiego Wzgórza Katedralnego swoje zbiory prezentuje Muzeum Mikołaja Kopernika. Stała ekspozycja przybliża życie i dzieło uczonego również w Muzeum Warmii i Mazur w olsztyńskim zamku. W obu miastach stoją pomniki astronoma (w Olsztynie nawet dwa). W pięćsetną rocznicę jego urodzin otwarto zaś najokazalszy „pomnik" ku jego czci, czyli olsztyńskie planetarium.
Imię Kopernika noszą ulice i szkoły, olsztyński szpital i Wydział Nauk Medycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Z okazji Roku Mikołaja Kopernika, obchodzonego w regionie w 2013 r., utworzono Pracownię Kopernikańską w Ośrodku Badań Naukowych w Olsztynie, a działający w tym mieście browar uwarzył lawendowe piwo Gruit Kopernikowski. Inspiracji dotyczącej jego receptury doszukano się w liście dotyczącym... romansu Kopernika.

Fragmenty słonecznej tablicy doświadczalnej na zamku w Olsztynie, fot. arch. UMWWM

Układ heliocentryczny Kopernika wg Andreasa Cellariusa (1660), fot. arch. Wikimedia Commons

Heliocentryczna teoria Mikołaja Kopernika

Podczas studiów we Włoszech Kopernik poznał geocentryczną teorię Ptolemeusza, powszechnie uznawaną od II w. n.e. Własne dociekania doprowadziły go jednak do wniosku, że jest ona z gruntu błędna. Pierwszą wersję własnej teorii kosmologicznej opracował ok. 1508 r. i zaprezentował w krążącym w odpisach „Komentarzyku". Twierdził, że centrum układu ciał niebieskich jest Słońce, wokół którego Ziemia krąży wraz z innymi planetami wewnątrz sfery gwiazd stałych. Pracę nad dziełem w pełni tłumaczącym teorię heliocentryczną podjął Kopernik w 1514 r. i w zasadzie zakończył ok. 1532 r. Pomimo przychylności papieża i zachęt przyjaciół zwlekał jednak z publikacją „O obrotach", obawiając się odrzucenia teorii z uwagi na jej nowatorstwo. Do wydania dzieła przekonał go matematyk z Wittenbergi Jerzy Joachim Retyk, który przyjechał do Fromborka w 1539 r. i przez dwa lata studiował pod okiem mistrza. Ostatecznie księga ukazała się w Norymberdze w 1543 r., tuż przed śmiercią autora. „O obrotach" przyczyniło się do fundamentalnej zmiany w sposobie pojmowania świata.

Dobry pieniądz i słuszna cena chleba

Z racji pełnienia funkcji administracyjnych Kopernik interesował się kwestiami monetarnymi. Od strony naukowej zajął się nimi w związku z fałszowaniem pieniądza przez Krzyżaków. W 1517 r. opracował traktat „Rozmyślania", który po latach poprawiania wydał w 1528 r. pt. „Zasady bicia monety". Uczony przypomniał w nim zasadę, że pieniądz dobry jest wypierany z rynku przez małowartościowy. Postulował m.in.: wycofywanie starych monet przy wprowadzaniu nowych, ustanowienie jednolitej stopy menniczej, wystrzeganie się nadmiaru monet w obiegu, działanie w Prusach jednej mennicy. Choć jego poglądy spotkały się z krytyką różnych grup interesów, to część z nich wprowadzono w życie.
Kopernik zajął się również problemem „prawdziwej i słusznej wagi i ceny chleba". W 1531 r. opracował instrukcję „Sposób wypieku chleba", w której wyliczył cenę chleba w zależności od ceny zboża, biorąc pod uwagę także inne koszty. Jego wyliczenia nie mogły zostać wprowadzone bez ujednolicenia na Warmii systemu miar i wag, a ówczesną praktyką było stosowanie własnego przez każde miasto.

Turystyczne podróże śladem Mikołaja Kopernika

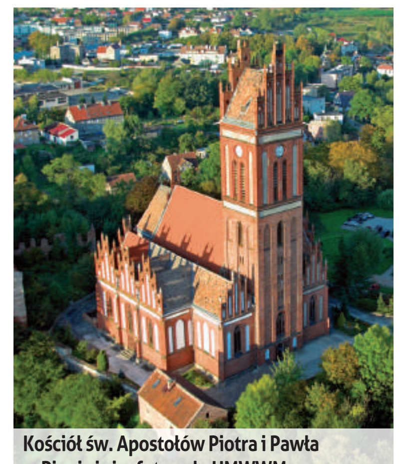
Kościół św. Apostołów Piotra i Pawła w Pieniężnie, fot. arch. UMWWM

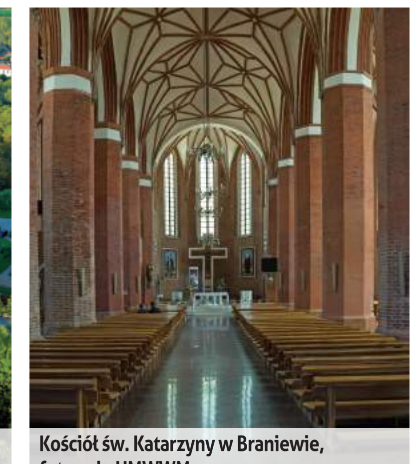
Kościół św. Katarzyny w Braniewie, fot. arch. UMWWM

W trakcie 40-letniego pobytu na Warmii Mikołaj Kopernik pełnił rozliczne funkcje w służbie biskupa warmińskiego i kapituły. Z tego tytułu mieszkał w kilku miejscach, odbywał też wiele podróży, odwiedzając miasta i wsie biskupstwa. M.in. jako wizytator i poseł pod koniec każdego roku urzędowania objeżdżał posiadłości kapitulne, kontrolując je, zbierając czynsze i rozsądzając spory. Jego wędrówki sięgały także poza granice dominium warmińskiego – do Elbląga, Bartoszyc, Lubawy, Malborka, Grudziądza, Torunia, Królewca, Wilna, Poznania, Krakowa.
Dla upamiętnienia najsłynniejszego mieszkańca Warmii wytyczono w regionie szlaki turystyczne wiodące przez miejsca związane z jego życiem i działalnością. Dwa takie szlaki – drogowy i pieszy – częściowo pokrywają się ze sobą i spotykają się w najważniejszych punktach: Olsztynie, Dobrym Mieście, Lidzbarku Warmińskim, Pieniężnie, Braniewie, Fromborku, Tolkmicku i Elblągu. Na terenie Warmii Kopernik odwiedzał także położone poza tymi szlakami posiadłości biskupie, w tym: Reszel, Jeziorany i Barczewo (m.in. podczas objazdu z biskupem Janem Dantyszkiem w sierpniu 1538 r.).
Do miejsc związanych z Kopernikiem turyści dotrą również rowerem i kajakiem. Podróżując szlakami, mogą zwiedzać zabytkowe budowle pamiętające czasy Kopernika, poświęcone mu ekspozycje muzealne, a nawet prowadzić obserwacje astronomiczne.

Drogowy Szlak Kopernikowski
Szlak drogowy o długości 232 km oznakowano symbolem astrolabium. Zaczyna się w Olsztynku, poza granicami historycznej Warmii. Warto tutaj zobaczyć Park Etnograficzny Muzeum Budownictwa Ludowego, gotycki kościół, w którym mieści się Salon Wystawowy tego muzeum, dawny zamek krzyżacki oraz Multimedialne Muzeum Obozu Jenieckiego Stalag I B i Historii Olsztynka.
Dalej trasa wiedzie do Olsztyna, gdzie uczony mieszkał w latach 1516-19 i 1520-21. Kolejne etapy to Dobre Miasto i Lidzbark Warmiński, w którym Kopernik przebywał w latach 1503-10. Z Lidzbarka pętla szlaku prowadzi do Stoczka Klasztornego z barokowym Sanktuarium Matki Bożej Królowej Pokoju. Inne założenie pielgrzymkowe z tego okresu – Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny i św. Józefa – można zwiedzić w Krośnie koło Ornety, która stanowi kolejny punkt szlaku.
Przez Pieniężno i Braniewo trasa dociera do Fromborka nad Zalewem Wiślanym, gdzie astronom żył i pracował przez 29 lat. Wzdłuż Zalewu szlak prowadzi do Elbląga, biegnąc przez Tolkmicko (z gotyckim kościołem św. Jakuba Apostoła i basztą z tego okresu) oraz Kadyny (kompleks wsi cesarskiej z pałacem z XVII w.).

Pieszy Szlak Kopernikowski
Liczący 236 km szlak pieszy oznaczono kolorem czerwonym. Ma swój początek w Olsztynie przy zabytkowej Wysokiej Bramie. Wykazuje też inne różnice w przebiegu w porównaniu z trasą drogową, m.in. omija Stoczek Klasztorny i Ornetę, a za Elblągiem podąża dalej do wsi Kępki.
Wiedzie częściowo drogami gruntowymi i leśnymi ścieżkami, umożliwiając poznawanie malowniczych zakątków regionu. Już w Olsztynie szlak biegnie przez Las Miejski, a potem wzdłuż doliny Łyny. Przed Dobrym Miastem odbija, aby dotrzeć do Głotowa, wsi z barokowym kościołem Najświętszego Zbawiciela i św. Floriana (Sanktuarium Najświętszego Sakramentu i Męki Pańskiej). W pobliżu świątyni pod koniec XIX w. powstała wzorowana na jerozolimskiej droga krzyżowa, nazywana Kalwarią Warmińską.
Za Smolajnami z barokowym pałacem biskupim z połowy XVIII w., szlak biegnie przez Lasy Wichrowskie. Potem z Lidzbarka Warmińskiego skręca do Pieniężna, po drodze mijając m.in. Kumajny, w których Kopernik lokował osadników w 1517 r. Za Pieniężnem trasa wiedzie urokliwym rezerwatem Dolina Rzeki Wałszy.
Przez Braniewo i Frombork dociera do Zalewu Wiślanego i Wysoczyzny Elbląskiej, potem przez Tolkmicko (oraz pobliskie grodzisko Wały Tolkmita) i Kadyny osiąga Elbląg w rejonie lasu Bażantarnia.

Podążyć tropem Kopernika na rowerze
Całość trasy drogowej i większość pieszej można pokonywać również rowerem. Na tej drugiej trudności mogą nastręczyć odcinki pomiędzy Smolajnami a Dębową Górą, dolina Wałszy oraz etapy na Wysoczyźnie Elbląskiej (zwłaszcza pomiędzy Kadynami a Suchaczem oraz za Łęczem).
Inną propozycją dla miłośników turystyki rowerowej jest skorzystanie z odcinka Wschodniego Szlaku Rowerowego „Green Velo", który łączy m.in. Lidzbark Warmiński z Pieniężnem i kolejnymi miastami aż do Elbląga.
Nieoznakowana trasa dojazdowa z Olsztyna wiedzie przez Redykajny (tutaj Kopernik lokował osadników w 1521 r.) i Brąswałd (a tutaj w 1517 i 1518 r.). Kolejne miejscowości na trasie to: Barkweda, Cerkiewnik, Głotowo, Dobre Miasto, Kunik, Smolajny i Piotraszewo. Następnie należy jechać w stronę Wolnicy, w okolicy której przebiega oznakowana na zielono ścieżka rowerowa na dawnym torowisku łączącym Ornetę z Lidzbarkiem Warmińskim. Skręcając w prawo, dotrzemy do „Green Velo" w Lidzbarku Warmińskim. Skręcając w lewo, dojedziemy do Ornety, z której osiągniemy „Green Velo" po pokonaniu ok. 17 km do Pieniężna.

Kajakiem do miejsc związanych z Kopernikiem
Do niektórych miejscowości związanych z działalnością Kopernika można dotrzeć również kajakiem. Nad Łyną, główną rzeką Warmii, leżą: Olsztyn, Dobre Miasto i Lidzbark Warmiński. Poza tymi miastami wygodne przystanie kajakowe, pomagające w dzieleniu trasy na jednodniowe etapy, zbudowano w Kłódce, Smolajnach i Łaniewie. Z Lidzbarka spływ można kontynuować przez Perkujki do Bartoszyc, gdzie w 1528 r. Kopernik uczestniczył w uchwaleniu pruskiej ordynacji krajowej.
Zachodnią granicę Warmii stanowi rzeka Pasłęka. Z okolic Ornety można nią dopłynąć do Braniewa, a stamtąd do Nowej Pasłęki nad Zalewem Wiślanym. Przy odpowiedniej pogodzie i niskiej fali na tym akwenie, uda się stąd dotrzeć kajakiem do Fromborka i dalej: do Tolkmicka, a nawet Elbląga. Praktycznie cała Pasłęka objęta jest granicami rezerwatu, dlatego na spływ nią należy uzyskać zezwolenie służb ochrony środowiska.

Kościół św.św. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty w Ornecie, fot. arch. UMWWM

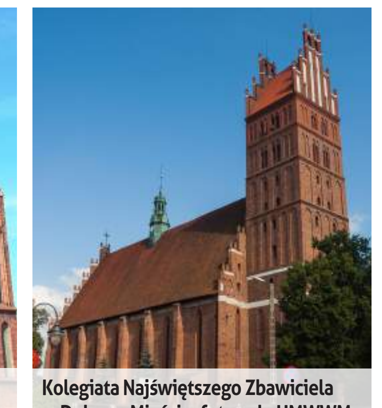
Kolegiata Najświętszego Zbawiciela w Dobrym Mieście, fot. arch. UMWWM

Olsztyn

Zamek w Olsztynie, fot. arch. UMWWM

Planetarium w Olsztynie, fot. arch. UMWWM

W Olsztynie Kopernik bywał już jako wizytator kapituły warmińskiej w 1511 r. Jednym z licznych zadań zleconych mu przez kapitułę było pełnienie obowiązków administratora jej dóbr. W związku tym uczony zamieszkiwał w zamku kapitulnym w Olsztynie w latach 1516-19 i 1520-21. W późniejszych latach odwiedzał miasto jeszcze wielokrotnie.
Olsztyn uzyskał prawa miejskie w 1353 r., wtedy też zakończono budowę zamku. Innymi zabytkami z gotyckim rodowodem są: konkatedra św. Jakuba Apostoła, kościół św. Wawrzyńca, Stary Ratusz, Wysoka Brama oraz fragmenty murów miejskich. Poza tym zachowały się m.in.: Kaplica Jerozolimska z XVI w., siedem kościołów i kaplic z XIX i początku XX w., dom przedpogrzebowy gminy żydowskiej.
W zamkowym parku stoi odsłonięte w 1916 r. popiersie Kopernika, wykonane przez berlińskiego rzeźbiarza Johannesa Götza. Przed wejściem do zamku, koło kościoła ewangelickiego, w 2003 r. ustawiono drugi pomnik Kopernika, autorstwa Urszuli Szmyt. Ten ma formę ławeczki – można na niej przysiąść razem z astronomem i pozować do zdjęć.

Zamek kapituły warmińskiej
Wznoszenie budowli rozpoczęto ok. 1348 r. Północne skrzydło ukończono w II połowie XIV w. Południowe, z okrągłą wieżą o wysokości 30 m, dobudowano w połowie XV w. Początkowo wojskową pieczę nad kapitułą sprawował zakon krzyżacki, dlatego zamek często bywał w centrum wojennej zawieruchy. Po przejściu Warmii pod zwierzchnictwo Polski, to z kolei Krzyżacy próbowali go zdobyć w 1521 r. W połowie XVIII w. dobudowano późnobarokowe wschodnie skrzydło. Obecnie w zamku działa Muzeum Warmii i Mazur. Na dziedzińcu ustawiono kamienny posąg tzw. baby pruskiej przywieziony z Barcian.

Tablica astronomiczna Mikołaja Kopernika
Pamiątką po pobycie Kopernika w olsztyńskim zamku jest tablica astronomiczna na ścianie krużganka, sporządzona przez astronoma w 1517 r. Ma ona wymiary 705 x 140 cm, a służyła do przedstawienia pozornego ruchu słońca w dniach bliskich równonocy wiosennej i jesiennej. Jest jedynym na świecie zachowanym instrumentem astronomicznym używanym przez wielkiego uczonego. Na murze południowego skrzydła zamku znajduje się jej replika, za pomocą której naukowcy badali przeznaczenie oryginału.

Muzeum Warmii i Mazur
W mieszczącej się w zamku kapituły warmińskiej placówce, oprócz tablicy astronomicznej znalazły się też inne pamiątki po Koperniku. Astronomowi poświęcono ekspozycję biograficzną, przechowywany jest tutaj również należący do niego inkunabuł medyczny z jego odręcznymi notatkami. Muzeum dysponuje bogatymi zbiorami z zakresu: archeologii, historii i numizmatyki, sztuki dawnej i współczesnej, rzemiosła artystycznego, piśmiennictwa, kultury ludowej. W sezonie letnim z zamkowej wieży można podziwiać panoramę miasta.

Planetarium w Olsztynie
Planetarium wybudowano w hołdzie Kopernikowi w pięćsetną rocznicę jego urodzin (1973 r.). To drugi co do wielkości obiekt tego typu w Polsce. Jego nowoczesna aparatura projekcyjna wyświetla obrazy 3D w czasie rzeczywistym, co sprawia wrażenie, że wypełniają całą kopułę. W trakcie seansów widzowie udają się w wirtualne podróże kosmiczne, poznają sekrety gwiaździstego nieba, zjawiska astronomiczne, tajemnice przyrody i Olsztyna. Placówka organizuje odczyty i koncerty, dysponuje też bogatym zbiorem meteorytów.

Obserwatorium astronomiczne w Olsztynie
Obserwatorium urządzono w dawnej wieży ciśnień w 1979 r. Umożliwia ono oglądanie przez teleskopy nocnego nieba, dzienne obserwacje plam na Słońcu, a także podziwianie panoramy miasta. Można również zwiedzać tutejsze pracownie z instrumentami wykorzystywanymi w astronomii (m.in. zegarem Shortta, najdokładniejszym czasomierzem mechanicznym, oraz zegarem radiowym odbierającym sygnały czasu słonecznego).

Frombork

Kopernik po raz pierwszy przyjechał do miasta w lipcu 1501 r., aby oficjalnie objąć kanonikat. Od końca 1510 r. przez resztę życia (z przerwami na pobyt w Olsztynie i krótsze wyjazdy) mieszkał na fromborskim Wzgórzu Katedralnym i w kanonii poza jego murami. Po śmierci w maju 1543 r. został pochowany w tutejszej katedrze.
Frombork uzyskał prawa miejskie w 1310 r. Był i jest siedzibą kapituły warmińskiej, a w latach 1795-1945 pełnił też funkcję stolicy biskupiej. Spolszczona nazwa Frauenburg (Zamek Pani) odnosi się do Najświętszej Marii Panny, patronki świątyni, wznoszącej się na Wzgórzu Katedralnym. Poza tym kompleksem zachowały się inne gotyckie budowle: szpital św. Ducha, Wieża Wodna, dawny kościół św. Mikołaja. Inne zabytki: kanonie z XVII-XIX w., pałac biskupi z XIX w.

Katedra we Fromborku, fot. arch. UMWWM

Przyrządy naukowe Kopernika w muzeum we Fromborku, fot. arch. UMWWM

Wzgórze Katedralne
Jedyna na świecie dobrze zachowana średniowieczna warownia katedralna. Góruje nad nią bazylika archikatedralna. Inne budowle wzgórza powstawały także głównie w XIV w. Są to: pałac biskupi, budynki kustodii, kurii i wikariatu, Wieża Kopernika, należąca niegdyś do wielkiego astronoma. Później wzniesiono Wieżę Radziejowskiego (XVII w.). Obecnie w kompleksie działa Muzeum Mikołaja Kopernika, są też ekspozycje Muzeum Archidiecezji Warmińskiej.
U stóp wzgórza w 1973 r. ustawiono pomnik Kopernika. Figura z brązu ma 6 m wysokości, a stoi na granitowym cokole (3 m). Autorem monumentu jest Mieczysław Welter.

Archikatedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Andrzeja Apostoła
Gotycka świątynia, wzniesiona w latach 1329-88, stanowi najstarszy element Wzgórza Katedralnego. Największy kościół Warmii to trójnawowa, halowa budowla o blisko 100 m długości i ponad 16 m wysokości. Jej obecne wyposażenie jest głównie barokowe. Uwagę zwracają bogato zdobione organy z XVII w. Pod posadzką świątyni spoczywa 25 biskupów warmińskich i około 140 kanoników. Jednym z tych ostatnich jest Mikołaj Kopernik, którego powtórny pogrzeb odbył się tutaj w 2010 r.

Muzeum Mikołaja Kopernika
Placówka poświęcona wielkiemu astronomowi działa w budowlach Wzgórza Katedralnego. Jej główne ekspozycje ulokowano w dawnym pałacu biskupim – najważniejsza prezentuje życie i dzieło Kopernika, są też wystawy instrumentów astronomicznych i nawigacyjnych oraz witraży. W Wieży Radziejowskiego mieści się planetarium i prezentowane są wystawy sztuki. Wisi w niej też wahadło Foucaulta uwidaczniające ruch wirowy Ziemi. Ekspozycje muzealne znajdują się również w Wieży Kopernika i kanoniach wewnętrznych.

Planetarium we Fromborku
Planetarium funkcjonuje w ramach Muzeum Mikołaja Kopernika w dawnej dzwonnicy Wzgórza Katedralnego nazwanej Wieżą Radziejowskiego. Uruchomiono je w 1973 r., w pięćsetną rocznicę urodzin astronoma. Codzienne projekcje, przedstawiające m.in. ruchy planet, komet i satelitów, wyświetlane są przy pomocy nowoczesnego sprzętu na kopule o średnicy 8 m. W obiekcie udostępniono także wystawę meteorytów.

Park Astronomiczny
Obserwatorium działa w ramach Muzeum Mikołaja Kopernika, a zlokalizowane jest na Górze Żurawiej ok. 2 km od Fromborka. Park dysponuje pięcioma pawilonami i trzema tarasami, które umożliwiają prowadzenie obserwacje nieba przy pomocy historycznych i współczesnych instrumentów. Dwa budynki mieszczą pracownie naukowe i podręczną bibliotekę.

Szpital św. Ducha
Szpital z kaplicą św. Anny zaczęto wznosić w początkach XV w. Obecny kształt zyskał po przebudowie w 1686 r. Do najcenniejszych elementów wystroju jego wnętrza należy malowidło w kaplicy ukazujące Sąd Ostateczny (XV w.). W 1991 r. otwarto tutaj dział historii medycyny Muzeum Mikołaja Kopernika, który prezentuje dawne przyrządy medyczne, a także warmińskie malarstwo i rzeźbę sakralną. Obok budynku utworzono herbarium z uprawami ziół leczniczych.

Lidzbark Warmiński

Na dwór swojego wuja, biskupa Łukasza Watzenrode, Kopernik po raz pierwszy przybył na przełomie 1495 i 1496 r., w związku z próbą objęcia funkcji kanonika. Po przyjeździe na Warmię na stałe w 1503 r. mieszkał w lidzbarskim zamku do 1510 r., pełniąc obowiązki sekretarza i lekarza biskupa. Po przeprowadzce do Fromborka odwiedzał Lidzbark wielokrotnie.
Istniejące od 1308 r. miasto w latach 1350-1795 pełniło funkcję stolicy Warmii. Zachował się tutaj gotycki zamek, w którym urzędowali biskupi. Obecnie mieści się w nim Muzeum Warmińskie. Innymi gotyckimi zabytkami miasta są: kościół kolegiacki św. Piotra i Pawła z klasztorem oraz Wysoka Brama. Późniejsze budowle to m.in.: klasycystyczna Oranżeria Krasickiego (początek XVIII w.), kościoły Podwyższenia Krzyża (koniec XVIII w.) i ewangelicki (początek XIX w., obecnie cerkiew prawosławna), ratusz (XIX w.).

Zamek biskupów warmińskich
Gotycką warownię wzniesiono przy ujściu Symsarny do Łyny w latach 1350-55. Od końca XVI w. zamek zatracał charakter obronny, przekształcając się w okazały dwór biskupi. Czteroskrzydłowa budowla ocalała z pożóg wojennych. Jej dziedziniec otaczają efektowne krużganki, co przyniosło jej miano Wawelu Północy. Szczególne wrażenie robi Wielki Refektarz i kaplica z rokokowym wyposażeniem. Obecnie w zamkowych salach mieści się Muzeum Warmińskie.

Muzeum Warmińskie
Działająca w zamku biskupim placówka stanowi oddział Muzeum Warmii i Mazur. Jej stała ekspozycja poświęcona jest wybitnym mieszkańcom zamku, głównie Ignacemu Krasickiemu i innym biskupom (ale także Mikołajowi Kopernikowi). Prezentowane są tutaj również wystawy malarstwa religijnego oraz sztuki średniowiecznej regionu. W zbiorach muzeum znajdują się też pamiątki i dokumenty, w tym akt zawarcia II pokoju toruńskiego, dzięki któremu Warmia znalazła się w granicach Polski.

Zamek w Lidzbarku Warmińskim, fot. arch. UMWWM

Katedra św. Mikołaja w Elblągu, fot. arch. UMWWM

Elbląg

Kopernik odwiedzał miasto kilka razy. W styczniu 1504 r. wraz z biskupem radził w ratuszu nad wysłaniem posłów do króla polskiego. W maju 1504 r. uczestniczył w hołdzie władz Elbląga składanym królowi, a także występował jako świadek ogłoszenia wyroku w sprawie rozwodowej. We wrześniu 1507 r. wraz z biskupem brał udział w zjeździe stanów Prus Królewskich. Zostały udokumentowane także jego wizyty w Elblągu w 1529 (dwie) i 1530 r. W 1531 r. uczony stał się jednym z bohaterów ośmieszającej maskarady w mieście. Podobny cel miała wydana w 1541 r. komedia „Błaźnimędrzec" autorstwa Wilhelma Gnapheusa, rektora tutejszego gimnazjum.
Elbląg to najstarsze miasto w województwie (1246 r.), niegdyś ważny port morski. Stąd bierze swój początek Kanał Elbląski, którym można dopłynąć do Ostródy, Iławy oraz Starych Jabłonek. W panoramie elbląskiej starówki dominuje gotycka katedra św. Mikołaja. Inne zabytki z tego okresu, to m.in.: Brama Targowa, kościoły św. Ducha, dominikanów (obecnie galeria), Bożego Ciała, św. Jerzego i św. Antoniego, a także przejście pomiędzy kamienicami zwane Ścieżką Kościelną. Zachowała się również świątynia z XVIII w. i cztery z końca XIX w. W mieście działa Muzeum Archeologiczno-Historyczne.

Muzeum Archeologiczno-Historyczne
Placówka funkcjonuje w dwóch budynkach, które pierwotnie były częścią Podzamcza. W jej zbiorach znalazły się eksponaty przedwojennego Muzeum Miejskiego (działającego od 1864 r.), nabytki późniejsze oraz będące owocem własnych badań archeologicznych. Eksponowane na wystawach zabytki pochodzą m.in. z wikińskiego emporium Truso, gockiego cmentarzyska w Weklicach, wykopalisk na elbląskim Starym Mieście. Muzeum gromadzi również dzieła sztuki oraz przedmioty dokumentujące historię miasta i okolic.

Dobre Miasto

Ze względu na położenie miasto stanowiło etap trasy, którą Kopernik wielokrotnie podróżował. Do potwierdzonej wizyty doszło tutaj w sierpniu 1538 r. podczas objazdu diecezji z nowo wybranym biskupem warmińskim Janem Dantyszkiem.
W istniejącym od 1329 r. mieście pozostałością średniowiecznych fortyfikacji są fragmenty murów i Baszta Bociania. Urządzono w niej ekspozycję historyczną, a w jej pobliżu utworzono Skansen Miejski. Nad miastem góruje druga co do wielkości świątynia Warmii – gotycka kolegiata Najświętszego Zbawiciela i Wszystkich Świętych (wraz z budynkami kolegiackimi). Inne zabytki: późnobarokowa kaplica (obecnie greckokatolicka cerkiew św. Mikołaja), kościół ewangelicki z XIX w. (obecnie biblioteka).

Orneta

Miasto leżało na szlaku podróży służbowych Kopernika, więc bez wątpienia odwiedzał je wiele razy. Udokumentowana wizyta miała miejsce w sierpniu 1538 r. podczas objazdu dóbr z nowo wybranym biskupem warmińskim Janem Dantyszkiem.
W Ornecie, będącej miastem już przed 1313 r., zachowały się zabytki pamiętające te odwiedziny. Należą do nich gotyckie budowle: ratusz oraz kościół św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty. Są tutaj również pozostałości murów obronnych z XIV w. i piwnice rozebranego zamku, na których w XIX w. zbudowano szkołę. Zachowało się też kilka młodszych zabytków.

Pieniężno

Kopernik przebywał w tutejszym zamku kapitulnym wielokrotnie, w szczególności dokonując lokacji w okolicznych wsiach: na początku 1517 r., w październiku 1518 r. oraz w marcu 1519 r.
Pierwotnie gotycki, potem wiele razy przebudowywany zamek od lat II wojny światowej pozostaje w ruinie. Poza nim w istniejącym od 1312 r. mieście zachowały się pozostałości gotyckiego ratusza (w rekonstrukcji) oraz kościół św. Apostołów Piotra i Pawła z XIV w. i świątynia z XVII w. (obecnie greckokatolicka cerkiew św. Michała Archanioła). Przy tutejszym seminarium działa Muzeum Misyjno-Etnograficzne Księży Werbistów.

Braniewo

W Braniewie Kopernik przeżył trudne chwile w styczniu 1520 r., po zajęciu miasta przez Krzyżaków, gdy jako poseł biskupa warmińskiego Fabiana Luzjańskiego prowadził negocjacje z wielkim mistrzem Zakonu. Na pewno był tutaj również w sierpniu 1538 r. w trakcie objazdu włości z nowo wybranym biskupem Janem Dantyszkiem, a także w czerwcu 1541 r. na naradzie z tymże.
Nad najstarszym miastem (od 1254 r.) i pierwszą stolicą (1250-1341) Warmii góruje odbudowany gotycki kościół św. Katarzyny. Z zamku biskupiego zachowała się jedynie wieża bramna. Inne zabytki: kościoły Krzyża Św. (XVIII w.), św. Trójcy (XVI w., obecnie cerkiew greckokatolicka), św. Antoniego (XIX w.), kolegium jezuickie.

Lubawa

Kopernik przyjeżdżał do miasta w gościnę do swojego przyjaciela Tiedemana Giesego, ówcześnie biskupa chełmińskiego. Był w jego zamku wiosną 1539 r., lecząc go z malarii, oraz przez całe lato 1541 r. Podczas drugiej wizyty towarzyszył mu Jerzy Joachim Retyk, który wraz z biskupem zachęcał go do wydania „O obrotach".
Lubawa, wzmiankowana w 1216 r., uzyskała prawa miejskie w 1311 r. Zamek biskupów rozebrano na początku XIX w. Zachowały się fragmenty jego murów oraz fortyfikacji miejskich z dwiema gotyckim basztami. Inne zabytki: gotyckie kościoły św. Anny i św. Jana Chrzciciela, barokowy drewniany kościół św. Barbary, zespół klasztoru bernardynów (pocz. XVI w.).

Szlaki turystyczne wokół Warmii

Szlak Kanału Elbląskiego
Kanał Elbląski to unikalna w skali światowej droga wodna, łącząca Ostródę z Elblągiem, a poprzez odnogi także z Iławą i Starymi Jabłonkami. Dzięki systemowi pięciu pochylni statki pokonują blisko 100 m różnicy poziomów. Drogowy Szlak Kanału Elbląskiego służy poznawaniu historycznych i krajoznawczych atrakcji wokół tej drogi wodnej. Trasa liczy 278 km i składa się z kilku pętli. Rozpoczyna się i kończy Ostródzie, wiodąc m.in. przez: Miłomłyn, Morąg, Małdyty, Pasłęk, Elbląg, Zalewo, Susz, Kisielice i Iławę.

Szlak Pętli Grunwaldzkiej
15 lipca 1410 r. pod Grunwaldem rozegrała się jedna z największych bitew średniowiecza, w której wojska polsko-litewsko-ruskie zwyciężyły armię Zakonu Krzyżackiego. Miejsca związane z tą batalią łączy drogowy Szlak Pętli Grunwaldzkiej. Podróżując nim, można zwiedzać gotyckie zamki i kościoły, poznawać historię i współczesne atrakcje regionu. Na trasę liczącą 263 km składa się kilka mniejszych pętli. Szlak startuje i finiszuje w Ostródzie, a wiedzie m.in. przez: Lubawę, Nowe Miasto Lubawskie, Lidzbark, Działdowo, Nidzicę, Grunwald i Olsztynek.

Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo
Biegnący przez pięć województw szlak liczy blisko 2000 km, z czego jego warmińsko-mazurska część ok. 395 km. Regionalny etap umożliwia miłośnikom turystyki rowerowej zwiedzanie północnych rejonów Powiśla, Warmii i Mazur. Łączy Elbląg z Fromborkiem, Braniewem, Pieniężnem, Górowem Iławeckim, Lidzbarkiem Warmińskim i Bartoszycami. Dalej na wschód biegnie przez Sępopol, Korsze, Węgorzewo i Gołdap do granic Polski, Rosji i Litwy. Trasa wiedzie malowniczymi okolicami, bogatymi w atrakcje przyrodnicze i kulturowe.

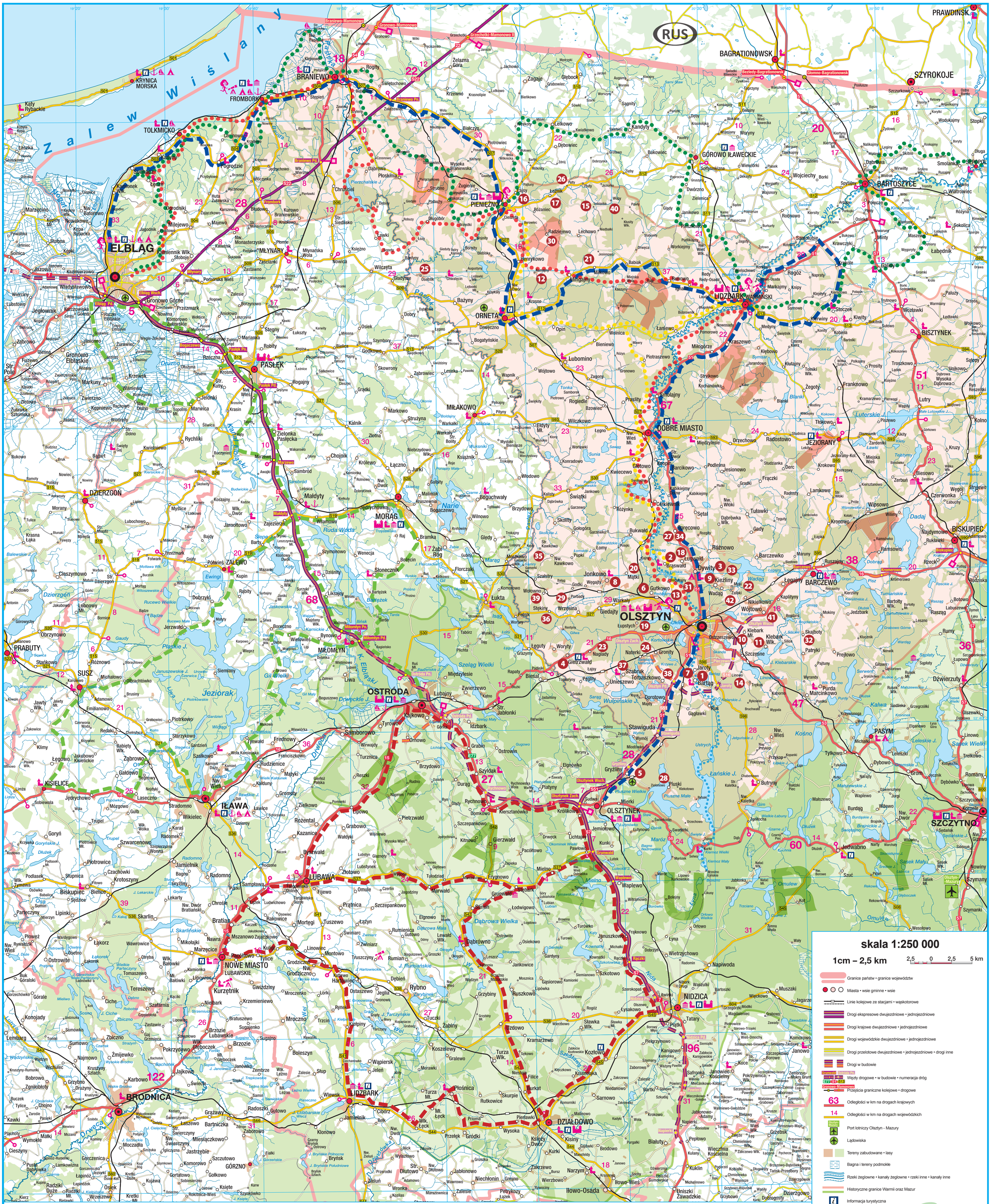

skala 1:250 000

1cm – 2,5 km

2,5 0 2,5 5 km

- Granice państw • granice województw
- Miasta • wsie gminne • wsie
- Linie kolejowe ze stacjami • wąskotorowe
- Drogi ekspresowe dwujezdniowe • jednojezdniowe
- Drogi krajowe dwujezdniowe • jednojezdniowe
- Drogi wojewódzkie dwujezdniowe • jednojezdniowe
- Drogi przelotowe dwujezdniowe • jednojezdniowe • drogi inne
- Drogi w budowie
- Węzły drogowe • w budowie • numeracja dróg
- Przejścia graniczne kolejowe • drogowe
- 63 Odległości w km na drogach krajowych
- 14 Odległości w km na drogach wojewódzkich
- Port lotniczy Olsztyn - Mazury
- Lądowiska
- Tereny zabudowane • lasy
- Bagna i tereny podmokłe
- Rzeki żeglowne • kanały żeglowne • rzeki inne • kanały inne
- Historyczne granice Warmii oraz Mazur
- Informacja turystyczna
- Zamki
- Obiekty zabytkowe
- Muzea
- Campingi, pola namiotowe
- Przystanie jachtowe
- Przystanie żeglugowe
- Obserwatoria astronomiczne
- Gry miejskie powiązane z postacią Mikołaja Kopernika

- Pieszy Szlak Kopernikowski
- Drogowy Szlak Kopernikowski
- Drogowy Szlak Pętli Grunwaldzkiej
- Drogowy Szlak Kanału Elbląskiego
- Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo
- Nieoznakowana trasa rowerowa
- Szlak kajakowy rzeki Łyny

WARMIA MAZURY®

Miejscowości na Warmii, w których Mikołaj Kopernik lokował osadników w latach 1516–1521

1. **Bartąg** - lokacje: 26 lutego 1517 r. i 14 marca 1518 r.
2. **Brąswałd** - lokacje: 19 kwietnia 1517 r. i 22 listopada 1518 r.
3. **Dywity** - lokacje: 10 i 11 kwietnia 1519 r.
4. **Gietrzwałd** - lokacja: 6 kwietnia 1519 r.
5. **Gryźliny** - lokacje: przed 30 stycznia 1517 r., 12 lipca 1518 r. i 6 kwietnia 1519 r.
6. **Gutkowo** (obecnie osiedle Olsztyna) - lokacje: 30 stycznia 1517 r. i 27 marca 1518 r.
7. **Jaroty** (obecnie osiedle Olsztyna) - lokacje: 6 i 31 maja 1521 r.
8. **Jonkowo** - lokacje: 10 grudnia 1516 r. i 26 marca 1518 r.
9. **Kieźliny** - lokacja: 31 maja 1519 r.
10. **Klebark Mały** - lokacje: 4 i 29 czerwca 1517 r.
11. **Klebark Wielki** - lokacje: 29 czerwca 1517 r., 28 lutego 1519 r., pomiędzy 31 maja a 14 sierpnia 1519 r., 20 i 23 maja 1521 r.
12. **Kumajny** - lokacja: 10 lutego 1517 r.
13. **Likusy** (obecnie osiedle Olsztyna) - lokacje: 25 maja 1517 r., 6 maja 1521 r.
14. **Linowo** - lokacja: 23 marca 1517 r.
15. **Lubianka** - lokacja: pomiędzy 3 marca a 21 października 1517 r.
16. **Łajsy** - lokacja: 24 października 1518 r.
17. **Łoźnik** - lokacja: 14 listopada 1518 r.
18. **Ługwałd** - lokacje: 23 kwietnia 1517 r. i 14 sierpnia 1519 r.
19. **Łupstych** - lokacja: 27 marca 1518 r.
20. **Mątki** - lokacje: 26 marca 1518 r. i 14 kwietnia 1519 r.
21. **Miłkowo** - lokacja: 21 października 1517 r.
22. **Myki** - lokacje: 5 lutego 1517 r. i 28 lutego 1519 r.
23. **Naglady** - lokacje: 23 marca 1517 r. i 18 października 1518 r.
24. **Naterki** - lokacja: 10 stycznia 1519 r.
25. **Osetnik** - lokacja: 7 stycznia 1517 r.
26. **Pełty** - lokacja: 11 lutego 1517 r.
27. **Pistki** (obecnie nieistniejąca) - lokacja: 3 stycznia 1519 r.
28. **Pluski** - lokacje: 4 i 23 marca 1517 r.
29. **Porbady** -lokacja: 8 maja 1517 r.
30. **Radziejewo** - lokacja: 22 października 1518 r.
31. **Redykajny** (obecnie osiedle Olsztyna) - lokacja: 6 maja 1521 r.
32. **Skajboty** - lokacje: 5 lutego i 2 sierpnia 1517 r., 28 lutego 1519 r.
33. **Słupy** - lokacja: 17 maja 1517 r.
34. **Spręcowo** - lokacja: pomiędzy 8 a 29 stycznia 1517 r.
35. **Stare Kawkowo** - lokacja: po 21 marca 1518 r.
36. **Stękiny** - lokacja: data nieznana.
37. **Szabruk** - lokacje: 2 marca i 14 maja 1517 r., 14 kwietnia 1519 r.
38. **Tomaszkowo** - lokacja: 4 maja 1518 r.
39. **Wołowno** - lokacje: 22 maja 1517 r., 27 marca 1518 r. i po 14 sierpnia 1519 r.
40. **Wopy** - lokacje: 11 i 12 marca 1519 r.
41. **Wójtowo** - lokacje: 11 grudnia 1516 r., 26 i przed 30 marca oraz 12 lipca 1517 r.
42. **Zalbki** - lokacja: 3 maja 1518 r.